

Димитар Митрев

ДИМО ХАѢИ ДИМОВ — ИДЕОЛОГОТ НА ЛЕВИЦАТА ВО МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО - ОСЛОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕЊЕ

БИОГРАФИЈАТА на Гоце Делчев завршува со зборовите: „Петнаесет часа Турците не смееја од нашите куршуми да се приближат до убиените. Петнаесет часа ние го гледавме мртвиот Гоце, како да беше наведнат врз гробот на Македонија. И петнаесет часа ни се кинеа срцата... Зашто осиротуваше цел еден народ...“

Тие потресни зборови се изговорени од Димо ХаѢи Димов како тешко и мачително сеќавање за битката кај Баница во која падна предводникот на македонската национална револуција. До таа битка хаѢи Димов беше најблизок идеен сподвижник на Делчев. По неа — и цели две децении — одбраната и доразвијањето на Гоцевите принципи стана негова највисока животна смисла. На дваесет и првата годишнина од Делчевата смрт се појави со возбудливата статија „Тој плаче...“ во која ја поврза новата трагика на Македонија со трагиката на нејзиниот најголем борбен син. Неколку месеци потоа — непосредниот сведок на битката кај Баница, која самата беше последица на предавнички чин, падна од куршумите на нови македонски предавници. И пак осиротуваше нашиот народ. Сврзани во животот со заедничко борбено дело, Гоце и хаѢи Димов се најдоа трајно сврзани и во своите трагични епизоди.

Револуционерната големина на Димо хаѢи Димов најбогато се обележува со принципиелноста, длабочината и непомирливоста на неговите револуционерни разбирања. Тоа беа разбирања на човек што се оформи уште во својата рана младост како марксист и марксистички мислител. И како таков — имаше моќно воздејство врз низа истакнати дејди на нашето национално-ослободително движење. Син на Серскиот крај, тој израсна како идеолог на Серската револуционерна струја на чело со Сандански. И Гоце и Јане високо го ценеа неговиот идеен став и со својот изострен револуционерен усет откриваа во него луциден и бескомпромисен поборник за принципите на македонската револуционерна самостојност. И во одбраната на тие принципи одеше до крај и беше беспопштеден спрема противниците и провокаторите. Жолчноста на неговите смели напади против вна-

трешната и надворешната реакција стана мерило на неговата преда-ност кон поробениот народ.

Уште во почетокот на своето марксистичко култивирање, Димо хаџи Димов го поврзуваше интернационализмот со љубовта кон сопствениот народ и сопствената земја. Тогаш не постоеше развиена марксистичка литература по националното прашање, но како син на еден поробен народ тој чувствуваше дека и приврзаниците на интернационализмот се заинтересирани за правилната постановка и за правилното разрешување на националното прашање. Како млад учител во Бугарија, тој се вклучи во движењето на тесните социјалисти, но не ги споделуваше гледиштата на оние свои соидејници што ја потценуваа национално-револуционерната акција и поради доктринерска едностранчивост ѝ го препуштаа националното прашање на буржоазијата. Наспроти тие гледишта, овој вонредно интелигентен марксист наоѓаше дека социјалистите — токму поради својата ослободеност од шовинизам — најдобро можат да ги бранат вистинските национални интереси и ослободителни стремежи на поробените народи. Со помошта на марксистичкиот поглед кон светот суштински се разоткриваат причините и виновниците и за социјалното и за националното потисништво. Меѓу едното и другото потисништво постои суштинска врска. И токму марксистите се најповикани отворено да ги разобличуваат прикриените планови и авантурите на буржоазните и реакционерните кругови за сметка на поробените народи.

Тие мисли ги разработува хаџи Димов во својата брошува „Македонското прашање“, објавена во 1901 година. Откако врши во неа анализа на балканската анексионистичка политика во однос на Македонија, тој се задржува на официјална Бугарија, која е најактивна во тоа време во својот шовинистички став спрема македонското прашање, па истакнува:

„Бугарската буржоазија преку своите влади не може да мисли и да чувствува поинаку, освен како што тоа го бараат нејзините интереси. А нејзините интереси бараат присоединување на Македонија кон Бугарија. И тоа е сосема природно, со оглед на нејзината класна природа. Затоа, пак, подруг треба да биде ставот на бугарската социјалдемократија“.

Авторот на оваа брошура нема илузии за некаква поефикасна помош во моментот од страна на сè уште неразвиената работничка класа во балканските земји. Тој отворено кажува дека таа помош дури во иднината може да има решавачко значење за разрешувањето на македонското прашање. Но тоа не значи дека и во услови на недоволна класна развиеност на пролетеријатот најсвесните и најиздигнатите социјалисти не можат да сторат многу за делото на веќе отпочнатата македонска национална револуција. И токму нив — сеедно дали Македонци или Бугари — тој ги повикува на активна помош кон македонското национално-ослободително движење, кое се истакнува со својот изразит револуционерно-демократски карактер.

Тоа гледиште хаџи Димов го застапува и во својата полемичка статија, објавена истата година во бугарското социјалистичко списание „Општо дело“, па третирајќи го учеството на социјалистите како

неопходност за потсилувањето на револуционерно-демократскиот карактер на македонското движење заклучува:

„Нашето учество во македонското движење се наложува со силата на неопходност. Грешките на одделни личности, што се нашле во раководството на движењето, не можат да бидат грешки на самото движење. Тоа може да постои без да подржува некакви илузии кај работниот народ и без да го групира околу себе оној опасен елемент што може да не доведе до конфликти и војни, стига тоа движење здраво да ги прегне револуционерните принципи. Тие принципи ќе го отстранат софискиот цган од составот на Организацијата, но со тоа таа — Организацијата — само ќе спечели, а нема да загуби. А кој може да даде најшироко приложување на тие принципи, ако не социјалната демократија... Не можеме, затоа, да се согласиме и со тоа, дека нашето учество во ослободителното дело претставува некакво отклонување од нашата непосредна задача. Напротив. Осудувајќи и недопуштајќи никакви авантури, ние во исто време ќе ги разоткриеме сокриените цели што ги преследува великобугарската буржоазија и монархија“.

Реченото во овој заклучок, кој беше и еден акционен апел, најсуштински го карактеризира и учеството на самиот Димо хаџи Димов во македонското национално-ослободително движење. Тој се вклучи, и како македонски патриот и како револуционерен марксист, во тоа движење, за да биде на првата бојна линија против оние што сакаа да го отклонат од патот на неговата изразита македонска самостојност. И посебно значајно е што на таа прва бојна линија хаџи Димо делуваше првенствено како теоретичар и идеолог. Тоа беше многу важно за правилната поставка на самата крајна цел што ја преследуваше ослободителното движење, зашто од карактерот на таа цел зависеше и насоченоста на самите конкретни револуционерни акции.

Во однос на крајната цел — уште во првата фаза од развитокот на нашето национално-револуционерно движење — постоеја и неизјаснети и различни гледишта. Сите што беа во раководството и во редовите на Внатрешната македонска револуционерна организација беа согласни дека се борат за автономија на Македонија, но не сите внесуваа иста смисла во таа цел. Некои од оние што подоцна се оформија како десница на движењето и — уште подоцна — како врховистичка агентура, гледаа во автономијата или протекторат под покровителството на великите сили, или етапа за евентуално присоединување кон Бугарија. Оние што беа против тоа толкување на автономијата, и кои подоцна се оформија како левица на движењето, беа сосема на јасно дека поимот автономија се покрива со поимот за една самостојна Македонија, но некако премногу апстрактно таа самостојност ја поврзуваа со прашањето за федерацијата на балканските народи. Во низа статии хаџи Димов го разгледуваше тоа прашање во самиот орган на Организацијата, „Револуционерен лист“, и може да се рече дека изразувааше во нив едно навистина реалистичко гледиште. Автономијата како протекторат или како етапа кон присоединувањето кон Бугарија решително и целосно ја отфрлуваше. „Детинска наивност е — вели во една од своите статии — да се надеваме на таа или онаа европска дипломација и да се стремиме да го спечелиме нејзиното сожалување, зашто на таа дипломација добро ѝ е позната стварната

состојба на Македонија и кога би сакала да стори нешто радикално — би го сторила“. Во друга статија и во однос на она второто, тој вели: „Само на бугарските влади и на буржоазијата и е позволено да бара присоединување на Македонија, зашто тоа го бараат нивните интереси, но тие интереси се противни на интересите на македонскиот народ“. Во однос, пак, на автоматското поврзување на автономијата како израз на идејата за самостојна Македонија со идејата за балканска федерација, уште во брошурата „Македонското ослободително дело“, објавена во 1900 година, хаџи Димов вели: „Убавата идеја за балканска федерација едвај ли ќе најде во едно незрело време како денешново потребни услови за своето остварување, макар што е таа најживотворна и најразумна“, па ја поставува во прв план борбата за извојувањето на една стварно самостојна и на една стварно слободна Македонија, која не би била ништо подруго од другите и веќе национално слободни балкански земји.

Со оглед на така поставената крајна цел, Димо хаџи Димов безрезервно им се придружи на оние наши национални револуционери што ги управуваа акциите на Револуционерната организација и против султанската тиранија и против вооружените врховистички интервенции на соседните балкански држави. И не е случајно што токму хаџи Димов беше идеологот на серската револуционерна струја на Сандански, зашто токму таа струја беше најактивна во борбата против врховизмот. Сандански создаде од Серскиот револуционерен округ, кој ја вклучуваше сета Пиринска и дел од Егејска Македонија, гранитна бариера од која се разбиваа сите обиди на великобугарските чети за господарење со овој терен на Внатрешната организација. Хаџи Димов, од своја страна, со смело перо ја истакнуваше длабоката патриотска смисла на смелата и резултатна противврховистичка противакција. И тоа пак во врска со онаа сосема јасна крајна цел. „Против целта на Организацијата: автономна Македонија и нејзиниот лозунг: Македонија за Македонците — пишува хаџи Димов во статија од 2 јуни 1905 година — врховистите противоставуваат некаква автономна Македонија со прикриен лозунг: Македонија за Бугарија, додека автономијата се сфаќа од Организацијата како создавање на самостојна држава...“

Реакционерниот печат во Бугарија жолчно ги напаѓаше Сандански и неговите чети дека со својата борба против врховистичките чети стануваат виновници за пролевање на бугарска крв. Особено побуден беше овој печат кога здружените чети на Серскиот револуционерен округ ги уништија, во битката кај селото Кашина, Мелничко, здружените врховистички чети на чело со поручникот Софрониј Стојанов. Но хаџи Димов јасно му одговори на бугарскиот реакционерен печат зошто силите на Македонската внатрешна организација се принудени да пролеваат бугарска крв:

„Ја обвинуваат, ја осудуваат Внатрешната организација по повод убиствата при Кашина. Тоа не е за првпат, ниту ќе биде за последен. Ние не пишуваме за да се оправдуваме... Но треба да се знае дека во овој момент Внатрешната организација се бори, напаѓана на еден бесен начин од сите страни,

и секој ден гинат незаменливи нејзини сили и секој ден нејзините редови се проредуваат. Ако и во иднина им се укажува материјална и морална поддршка на оние што во тие судбоносни за Организацијата услови нашле за најзгодно време да ги преземат нејзините реони, таа, можеби, дотолку ќе ослабне, што не ќе може да биде решавачки фактор и токму тогаш ќе се создаде најпогодна почва за разните шовинистички пропаганди, за да ги достигнат тие своите паклени замисли. Нека се разбере еднаш за секогаш дека секој што дејствува против Внатрешната организација дејствува против ослободителното дело на измачениот и жестоко обесправениот македонски народ.

Ако Кашина може да ги стресне раководните кругови во Бугарија, ако успее да го предупреди бугарското општество и да го натера да види каде е правиот пат, тогаш оние бесплезни жртви што паднаа во тоа село нема да бидат бесплезни за ослободителното дело...

Во острото и логично перо на Димо хаџи Димов принципите на македонската самостојност го имаа својот најнепомирлив теоретски заштитник. И сосема природно беше што на Рилскиот конгрес на Организацијата во 1906 година, кога левицата зеде превласт во раководството, токму хаџи Димов беше избран за редактор на „Револуционерен лист“. Всушност, редактор на овој орган на Организацијата стануваше неговиот најактивен соработник. И пак беше природно што најнедоволни од овој избор се покажаа токму надворешните и внатрешните врховисти. Јасно сведочи за тоа недоволство искажувањето на Христо Силјанов во неговата книга „Ослободителните борби на Македонија“: „Најзлосрекен, меѓутоа, се покажа изборот на редакторот. Редактирањето на „Револуционерен лист“ му се одзеде на Васил Пасков и му се даде на Димо хаџи Димов“. Карактеристично е и објаснението што го дава Силјанов на изборот одреден од него како злосрекен: „Хаџи Димов имаше вешто перо, зацврстено во дијалектиката од времето на печатната кампања против врховизмот. Со своите пишувања тој најмногу придонесе за формирањето на македонската левичарска идеологија. И токму под неговото редакторство „Револуционерен лист“ доби изразито левичарска идеологија“. И тоа беше сосема точно. Тешко би можело да се замисли поавтентично истакнување на хаџи Димов како идеолог на левицата во македонското национално-ослободително движење. И симптоматично е што тоа автентично признание доаѓа од страната на самите врховисти. Тоа ќе рече дека перото на хаџи Димов навистина тешко го погодуваше врховизмот. И овој дијалектичар беше навистина во право кога инсистираше за учеството на марксистите во македонското движење. Токму нивната дијалектика можеше да биде, а во неговиот случај и беше, најударно противврховистичко разобличување.

Придонесувајќи најмногу за диференцијацијата во врвовите на Внатрешната организација, Димо хаџи Димов не го вршеше тоа како некаков левичарски доктринер или сектант. Таа диференцијација се наложуваше како неизбежност од самата стварност на револуционерната борба. Корените на диференцирањето, кое отворено се вршеше по Рилскиот конгрес, беа длабоки и лежеа уште во зародишот на револуционерното движење. Неизјаснетоста или различијата околу самата крајна цел на борбата беа првиот симптом на идната отворена поларизација на погледите. Прикриениот врховизам и десничарскиот

опортунизам постоеа уште пред Илинденското востание. И подоцна, особено по чинот на врховистичкото провокаторство со прибрзаното објавување на востанието, нештата требаше да се означат со нивните суштински имиња. Прикриените врховисти и опортунистите преминаа од десница на Организацијата во отворена врховистичка агентура, чиј идеолог беше Христо Матов. Вистинските следбеници на Гоце Делчев, од друга страна, се оформија како левица и станаа единствени застапници на македонската револуционерна самостојност. Нивниот предводник не можеше да биде никој друг освен Јане Сандански, како што невин идеолог можеше да биде и беше Димо хаџи Димов.

Истакнувањето на овој историски факт, потврден и од самите врховистички историографи, со ништо не го потценува крупното идеолошко значење на Горче Петров во историјата на нашето ослободително движење. Станува збор за специфичностите на идеолошкото делување кај двајцата најистакнати теоретичари на македонската национална револуција. Идеолошкиот и непомалку дијалектичен рефлекс кај Горче Петров се изразуваше првенствено во однос на тактиката и стратегијата на револуционерното движење, додека оној на хаџи Димов — првенствено во однос на принципите и програмските пунктови. Специфично е и тоа што во своето револуционерно делување како задграничен претставник на Организацијата, Горче, без да им изневери на принципите, нужно и вешто маневрираше како опитен и реалистичен дипломат. Специфична е, пак, за хаџи Димов, кој делуваше првенствено како публицист и полемист, отвореноста на ставот и категоричноста на заземената позиција. Тоа беше и во неговата лична природа, но тоа му беше наложено и од Организацијата — да биде со остро перо безрезервен заштитник на нејзината револуционерна програма. Спецификите се одредуваат, несомнено, и од самите идејни ориентации во потесна политичка смисла: Горче беше изразит револуционерен демократ, а хаџи Димов — изразит марксист. Но тоа не им пречеше, како македонски револуционери, да соработуваат најтесно и во извесна смисла — токму поради споменатите политички разлики — меѓусебно се дополнуваа и ги чинеа уште порезултатни општите борбени усилби против општиот непријател. И така здружени, тие ја продолжија борбата и во новите услови по Првата светска војна, за да паднат и двајцата од куршумите што им ги испрати нивниот најогорчен противник — софискиот Кобуршки двор.

Необично активна идеолошка дејност разви Димо хаџи Димов и во време на легалното револуционерно делување на македонската левица по Младотурската револуција. Тој беше еден од иницијаторите за создавањето на Народната федеративна партија на чело со Сандански. И заедно со Никола Харлаков ја изработи длабокодемократската програма на таа партија, која се бореше за радикални, социјални и економски промени во условите на младотурскиот уставен режим. И пак од перото на хаџи Димов излегоа низа статии против обидите на официјална Бугарија и на нејзините врховистички агенти за компромитирање придобивките од Младотурската револуција. Во тие статии тој отворено предупредуваше дека балканските реакционери

кругови и нивните влади подготвуваат воени авантури што ќе му донесат само нови маки на намачениот македонски народ. Тоа и стана по завршувањето на балканските војни.

Но тоа не беше никакво пророштво, туку еден логичен став на човек што многу добро ги знаеше стварните анексионистички намери на балканските династии и буржоазии. И кога двете балкански воени авантури завршија со тројната поделба на Македонија и кога намачениот македонски народ доживеа нова и уште пострашна трагедија, уште повисоко израсна длабоката патриотска смисла на гледиштата што ги застапуваа револуционери како Сандански, Горче Петров и Димо хаџи Димов. Продолжувајќи ја борбата и во новосоздадените уште потешки услови, Сандански падна убиен во својата родна Пирин Планина од наемници на омразениот Кобург. Горче и хаџи Димов го понесоа знамето на таа нова борба и се најдоа на чело на емигрантските маси во Бугарија и на поробениот народ во Пиринска Македонија. Но и сега не останаа пасивни старите врховистички предавници. И покрај дефинитивниот пораз што го доживеа нивното предавство во свеста на македонските народни маси, тие се обидоа да делуваат со средствата на перфидна демагогија, прикажувајќи се како поборници за автономијата на Македонија.

Горче и хаџи Димов наоѓаа дека моментот императивно наложува да се изврши најшироко обединување на сите чесни македонски дејди и да се фрлат масите на емиграцијата и во Пиринска Македонија во борбена кампања за барање од Мировната конференција во Париз да се применат во однос на Македонија познатите и шумно прогласените Вилсонови точки за национално самоопределување на народите. Така се создаде во 1919 година, по иницијатива на Горче и хаџи Димов, Временото претставништво на обединетата бивша Внатрешна македонска револуционерна организација. Тоа претставништво возглавуваше еден реален македонски народен фронт, чија основна задача беше да го отфрли распарчувањето на Македонија и да ѝ го наложи на Мировната конференција создавањето на една обединета и самостојна Македонија. За таа цел, Временото претставништво испрати своја делегација во Париз со специјално изработена петиција. Во Пиринска Македонија и во оние бугарски градови каде живееше бројна емигрантска и бегалска маса се држеа митинзи со кои најупорно се подржуваше акцијата на Временото претставништво. Под притисокот на таа масовна патриотска психоза и врховистите, на чело со Каранџулов, Баждаров и Станишев го создадоа таканаречениот Исполнителен комитет на македонската емиграција во Бугарија и декларираа дека ќе се борат во името на автономна Македонија. Дури и новоформираните терористички банди на Тодор Александров и Александар Протогеров се самоозначуваа како автономисти. И одново стана потреба да се изјаснува поимот на автономијата, за да се одвои стварниот од лажниот автономизам. И тоа го стори пак Димо хаџи Димов со својата брошура „Назад кон автономијата“, објавена во 1919 година и широко прифатена од македонските маси во Бугарија и Пиринска Македонија.

Во почетокот на брошурата се истакнува вистината за перфидната нововрховистичка демагогија. Од една страна, врховистичкиот Исполнителен комитет декларира пред емиграцијата дека е за автономија, а од друга, продолжува да ги исполнува наредбите на Бугарската влада и тајно праќа петиции до Париската мировна конференција за присоединување на Македонија кон Бугарија. Но тоа не укажува само на неизменетата сушност на врховистите, но и на неизменетата сушност на политиката на официјална Бугарија во однос на Македонија. „И денес бугарската влада — пишува хаџи Димов — не врши друго освен да бдее да не се наруши молчењето со некој збор за борба против основите на така жестоко испробаната и така скапо платената политика од минатото. И денес таа политика не сака ништо друго, освен да се реваншира, место да ги поднесе сите последици од својот пораз. И во иднина таа политика ќе сака да го запази своето минато и своите методи за идните поколенија, верувајќи дека бугарската општествена совест ќе ги преспие спокојно сегашните денови . . .

Потоа, во брошурата се изнесува дека Бугарската влада со сите средства настојува да го спречи борбеното движење на емиграцијата и во Пиринска Македонија за таква автономија што значи целосна самостојност на македонскиот народ и на неговата татковина:

„Со притисок и заплашувања бугарската официјална политика се мачи да го парализира во македонскиот народ неговиот инстинкт за самозапазување, да го задуши и умртни нукулеот на оние идеи што би го спасиле од непријателската поделба, да ја убие онаа мокна и жива формула, којашто сама по себе се зародува во неговата свест и во неговата душа — формулата за запазувањето на неговата целост како самостојна државна единица на Балканот. Тоа чувство, таа свест, таа решеност, коишто се заеднички за целиот македонски народ, е во целосна противречност со целите на бугарската политика, и ако таа успее да ја задржи во заблуда бугарската општествена совест, ќе изврши еден нов и тежок злочин и спрема македонскиот и спрема бугарскиот народ . . .“

Во заклучните делови на брошурата, хаџи Димов посебно им се обраќа на левите политички партии во Бугарија, кои, во согласност со своите револуционерни програми, имаат долг да ја поткрепат борбата на македонскиот народ и самите да се борат против денационализаторската политика на бугарската реакција, па категорички истакнува:

„Автономната идеја ја зафаќа цела Македонија, зашто таква е желбата на нејзиниот народ. Ако народите имаат право сами да ја определат својата судбина, македонскиот народ исто така го има тоа право и за определувањето на својата судбина нема зошто да ја праша Бугарија, Србија и Грција, а пред сè себе и само себе. На тоа прашање треба да си дадат јасен и позитивен одговор барем левите политички струења на Балканот, и особено тие во Бугарија, коишто би ги одрекле сите свои идеи и принципи, ако се повлечат по колесницата на десните партии и на монархијата и заедно со нив го прифатат сфаќањето дека бугарската државна политика има право да им се спротивставува на стремежите на еден народ, којшто не сака да загина за нејзините интереси. Ќе го прифатат ли свесно или по заблуда тоа опасно сфаќање, тие им удараат крст на сите лозунги со коишто се стремат да постигнат социјално преустројство во Бугарија и самите им даваат преднина на оние партии што прават сè за да го уништат сето она што е левичарско во бугарскиот политички живот. И за голема жалост, впечатокот од она што го пишуваат органите на левицата е многу нередосен. Изгледа дека

и сега јасни се само намерите и дејствијата на монархизмот и на партиите на монархизмот. Но нека се знае дека Македонија ќе даде сериозен отпор на таа политика и борбата на македонскиот народ најмалку треба да биде спречувана од левите струења во Бугарија, ако сакаат да останат верни на самите себе и ако нивните лозунги за демократија, република, Федерација итн. итн. се живи принципи, а не декламаторски вежби и фрази“.

Брошурата на хаџи Димов, како и сета активност на Временото претставништво, беа израз на еден висок патриотски подем кај македонските маси. Нивните барања не се остварија, но нивната борба се послонно се ориентираше кон една се поизразита левичарска насока. По тешкиот историски опит немаше што повеќе да се очекува од буржоазијата и од нејзините влади. Тоа би било една жестока илузија. Единствени општествени сили од кои можеше да се очекува поддршка беа борбените сили на пролетеријатот и на комунистичките партии. И масите се повеќе се свртуваа кон нив.

Но и на самите комунистички партии во земјите каде припаѓаа делови од македонската територија се повеќе им се наложуваше прашањето: како најделесходно да се искористи левичарската расположба на македонските маси. Тоа прашање се постави и пред раководството на Бугарската комунистичка партија. Одговорот што беше даден од нејзина страна се изрази во директивата за создавањето на Емигрантскиот комунистички сојуз. Како функционер на БКП хаџи Димов ја прифати директивата и застана на чело на Емигрантскиот комунистички сојуз. Тој беше и редактор на неговиот орган, весникот „Ослободување“.

Емигрантскиот комунистички сојуз не се покажа како целесходна организациона форма со оглед на она што беше основно во левичарската ориентација на македонските маси. Овој сојуз се јавуваше, всушност, како секција на Партијата што го создаде и во своите редови ги вклучуваше само Македонците што беа организирани партиски приврзаници. Еден голем дел на емиграцијата остануваше надвор, неорганизиран и неискористен за акција. Грешката беше во тоа што не се сфати дека масите им се приближуваат на комунистичките партии, првенствено поради својата преокупираност со едно правилно разрешување на националното прашање. Тие се одушевуваа од Октомвриската револуција и од Советскиот Сојуз, но во прв ред поради самото правилно разрешување на националното прашање. Тоа беше основното во чинот на масовната левичарска ориентација. Основното, пак, во дејноста на Емигрантскиот комунистички сојуз беше преокупираноста со партиската проблематика. Доколку се вршеше нешто функционално во однос на македонското прашање, тоа се изразувааше во нападите на официјалната политика како шовинистичка. Но и тоа се вршеше на еден премногу општ план и со една апстрактна декларативност. А масите — по силата на својот беспогрешен инстинкт — бараа акции, а не декларации. Тоа се согледа подоцна од некои раководители на Бугарската комунистичка партија, па во познатата статија на Саша Нелгин „Кризата во БКП“ критички се забележува:

„Нашето влијание сред македонското население во бугарските граници во 1919 и 1920 година беше огромно. Во своето мнозинство тоа население беше решително со нас. Но ние основавме за Македонците еден меланхолично редакциски весник — „Ослободување“ — и ги храневме со теории, додека тие незадоволни и потиснати луѓе имаа во себе нешто повеќе од револуционерни фрази. Решителни и прекалени револуционери, тие открија во нас умни но апстрактни доктринери, што им даваат да читаат брошури и статии, сметајќи дека со тоа е свршено револуционерното дело во Македонија“.

Димо хаџи Димов чувствуваше дека раководењето со Емигрантскиот комунистички сојуз го откинува од широките емигрантски маси. Пред своите најблиски сподвижници со огорченост зборуваше: „Масите не дојдоа кај нас, но ние сме должни да одиме кај нив“. Тоа ќе речеше дека и Македонците-комунисти треба да се вклучат во постојните пошироки емигрантски организации. Без оглед на тоа што во нивните раководства влегуваа и врховисти, токму во тие организации можеше да се оствари еден широк контакт со масите. И само така можеше да се дојде и до смената на самите раководства. Тоа, всушност, хаџи Димов и го постигна во однос на Илинденската организација, во која — по расформирањето на Емигрантскиот комунистички сојуз — најактивно учествуваше. Под негово воздејство, таа организација и нејзиниот орган, весникот „Илинден“, поведе отворена борба против денационализаторската политика на Бугарската влада спрема емиграцијата и спрема народот во Пиринска Македонија. По иницијатива на хаџи Димов отпочнаа и акциите за создавање општ македонски национално-револуционерен фронт врз принципите на Мајскиот манифест.

Во таа последна фаза од својата борбена биографија Димо хаџи Димов стори многу во обидите за изградување цврсто патриотско единство на што поголем дел од емиграцијата врз една широка национално-револуционерна платформа. Сега тој одново бараше од сите вистински македонски дејци да дејствуваат првенствено како македонски патриоти и без оглед на нивните политички разлики. Кон тоа дејствување тој апелираше во името на Гоцевите принципи. Со знамето на човекот што највисоко го ценеше уште од почетокот на својата револуционерна дејност, тој сакаше и сега да ги поведе масите во нова борба. Со истата онаа патриотска возбудливост од неговите први статии, тој ги повикуваше македонските родољуби кон докрајно остварување на Гоцевите принципи. Таков повик беше една од неговите последни, но и една од неговите највозбудливи статии, чиј завршеток одекнува како најчист патриотски повик:

„Ве повикувам во името на Гоце, за да ни послужи тоа име како моќна повелба за нашето единствено чувствување како Македонци и за целосно и сестрано откинување од ноктите и мрежата на онаа политика, чии носители најмногу придонесоа за раскинувањето и за новата трагедија на Македонија и кои и денес продолжуваат преднамерно да всадуваат несогласија и конфликти меѓу нас, за да не бидеме во состојба да ја одбраниме Татковината од нови заговори и од нови предавства. Сите по патот на Гоце! Сите под едно знаме — неговото знаме!“.

Но создавањето на едно такво цврсто патриотско единство си остануваше само една жешка родинољупска желба. Не беа само Македонците виновни за своите меѓусебни несогласија и не по сопствена волја беа фрлени во меѓусебни крвави пресметки. Тоа беше, пред сè, резултат од една одвратна политика инспирирана директно од Софискиот двор. Се работеше за цел еден систем на политички убиства во кои мотивот за казнувањето на таканаречените предавници на националните идеали беше всушност подтекст на едно жестоко пресметнување со вистински прогресивното не само од средината на македонскиот, туку и од средината на братскиот бугарски народ. Со фирмата на „македонски убиства“ требаше да се сокрие фирмата на самиот наредбодавец — Кобуршкиот двор. Зад една фасада се криеше едно змиско гнездо. И по секое решително надигање и на македонските и на бугарските прогресивни сили следеа санкциите за нивното крваво задушвање.

Во оној крвав септември на 1924 година, кога по селата и градовите на Пиринска Македонија и по софиските улици паѓаа главите на бројни прогресивни македонски дејци, падна и главата на Димо хаџи Димов. Сред бел ден, и на една од најшумните софиски улици, куршумите на најзлогласниот бандитски терорист, Владо Черноземски, го сторија она што неуспееа да го сторат куршумите на султанската војска кај Баница. Во пресметнувањето со хероите на македонската национална револуција наредбодавецот Борис Кобуршки се покажа не помалку крвав од Абдул Хамид.

Пред четириесет години нашиот народ ја претрпе загубата на идеологот на македонската левица. По четириесет години таа идеологија знае за својата победа. Но таа знае и за едно свое уште пошироко доразвијање и за едно свое богато драснување во полетната социјалистичка стварност на Слободна Македонија.

* * *

Одбележувањето на идејниот лик на Димо хаџи Димов природно бара да се одбележи и неговото историско значење во развитокот на револуционерното марксистичко движење во ~~Бугарија~~ Бугарија.

Хаџи Димов не беше само еден од најистакнатите македонски револуционери, но и еден од најистакнатите функционери и раководители на социјалистичкото и комунистичкото движење во Бугарија. Во почетокот на револуционерниот социјализам во Бугарија, тој најактивно делуваше како партиски публицист и како партиски функционер во раководството на Учителскиот сојуз. Позната е и неговата решителна борба против десните опортунисти и „реформистите“ во круговите на бугарската социјалдемократија. Тој беше близок сподвижник на Димитар Благоев во текот на цели три децении. Особено популарен стана хаџи Димов во бугарските прогресивни кругови со својата дејност како комунистички народен пратеник во Бугарскиот парламент. Неговите говори беа беспопштедни атаки против најреакционерните бугарски влади. Посебно се истакнуваа говорите во кои

ја бранеше првата социјалистичка земја — Сојузот на советските социјалистички републики — од лажните и клеветнички напади на бугарската реакција. Како говорник тој се истакнуваше не само со ударноста на изречените вистини, но и со своите брзи и изненадни остроумни реплики како одговор на апострофирањата што му ги упатуваа пратениците на буржоазните партии и самите нивни министри. Во еден говор против масовните инквизиции што ги спроведе владата на Александар Цанков врз бугарските работници и селани, говор што по својата остринa и моќта на разобличувањето беше незапамен во анализите на Бугарскиот парламент, Министерот на внатрешните работи, генералот Русев, го прекина со зборовите: „Вие тргувате со вашите идеи . . .“ Но говорникот хаџи Димов веднаш реагираше со реченица што значеше една смела максима: „Ние тргуваме со идеи за кои плаќаме со своите сопствени глави . . .“ Само неколку дена подоцна стана тоа плаќање со сопствената глава. И во свеста на сета чесна бугарска општественост и во срцата на обичните луѓе хаџи Димов израсна како вонредна морална величина. И човекот на идејната цврстина остана за секогаш бесмртен.

Како идеолог на македонската левица и како раководна личност во бугарското комунистичко движење, Димо хаџи Димов трајно се обележи со ликот на целосен револуционер и стана врвен симбол на единството помеѓу вистинскиот патриот и вистинскиот интернационалист. Како таков, преку таа прекрасна синтеза, овој син на Македонија, стана жива врска помеѓу најпрогресивните сили и на македонскиот и на бугарскиот народ. Затоа и во летописот на нивните истории името Димо хаџи Димов стои во редот на нивните најсветли револуционерни имиња.